

NAGY KATALIN

A magyar költők, írók, műfordítók és az uráli irodalmak –

avagy rekviem a halmozottan
hátrányos helyzetű irodalmakért

„Minden halva született hajnal figyelmeztet arra,
hogy a kicsiknek szánt jelen a nagyokra kimért jövő.”
Iancu Laura

A Magyar Írószövetség mindenkori elnökei (akikkel együttműködhettem az évek során: Pomogáts Béla, Kalász Márton, Vasy Géza és Szentmártoni János) példásan felkarolták/felkarolják az uráli irodalmak* ügyét. Az írók és költők már összetettebb, ellentmondásosabb módon viszonyulnak ezekhez az irodalmakhoz. Az idősebb generációhoz tartozók nagy része segítőkész és toleráns, ám a fiatalabb generációbeliek nem nagy érdeklődést tanúsítanak író- és költőtársaik, illetve az ő műveik iránt: az Írószövetség által meghirdetett finnugor irodalmi esteket nem vagy igen kevesen látogatják; az ünnepi könyvheti bemutatásokon, dedikálásokon sem keresik a messzi földről érkezett, halmozottan hátrányos helyzetű, anyanyelvükben, kultúrájukban, már-már fizikai létezésükben is veszélyeztetett pályatársaik társaságát; s ami a legfájóbb: nem is fordítják, nem is nagyon olvassák őket (tisztelet a kevés kivételnek).

Az alábbiakban irodalomtörténeti jelentőségű kötetek, antológiák tükrében szeretnék rövid történeti áttekintést adni (hely hiányában a teljesség igénye nélkül) arról, hogy a magyar írók, költők, irodalmi folyóiratok, könyvkiadók milyen szerepet játszottak/játszanak/játszhatnak a kisebbségi/etnikai csoportbeli/őshonos uráli irodalmak alakulásában az utókor számára követendő példaként.

A történeti áttekintés mellett jövőbe mutató szinkron észrevételeimet sem hallgattam el. Tettem ezt annak reményében, hogy aki türelemmel végigolvas-

sa az adatokat és tényeket, illetve a velük kapcsolatos észrevételeimet, annak egy picit megváltozik az uráli irodalmakkal kapcsolatos véleménye. Aki pedig irodalomkutatásra adja a fejét, az forrásanyagként kezelheti az itt leírtakat.

Műfordítások a kezdetektől a rendszerváltásig

Az uráli népek irodalmát elsősorban népköltészetük által ismerhettük meg. A kutatók által nyelvészeti és/vagy néprajzi és/vagy zenei céllal gyűjtött szövegek túlmutattak önmagukon, maguk a gyűjtők is rájöttek irodalmi hasznosíthatóságukra is. Így ezen irodalmak első ismertetői az adott nyelvben jártas gyűjtők voltak. Barna Ferdinánd, Beke Ödön, Bereczki Gábor, Dugántsy Mária, Gulya János, Halász Ignác, Honti László, Kálmán Béla, Korenchy Éva, Munkácsi Bernát, Pápay József, Rédey Károly, Reguly Antal, Vászolyi Erik, Vikár Béla stb. nélkül aligha készülhettek volna a finn, hanti, komi, lapp, manysi, mari stb. áttünetések. Íme, azok az alapművek, amelyeket illik ismerni, mert messzi időkbe, a nyelvi kódok olyan ősi rétegeibe vezetnek bennünket a fordítók és fordítások segítségével, melyek ismerete nélkül csak botladoznánk a kortárs könyvek között.

Az *Először magyarul (Hat évezred költészetéből)* című kötet Képes Géza műfordításait tartalmazza (Magvető Kiadó, 1971). A négy részből álló könyv igazi világirodalmi csemege. Az ugariti, a burját-mongol eposzrészlettől kezdve a perzsa Abú Száid rubáikjain át az első görög Nobel-díjas Jorgosz Szeferiszig kalandozhatunk, érintve néhány uráli művet is: *Az ég és föld elöntetésének énekét* (mányszi ősmonda), a *Kalmez-hősöket* (udmurt hősi ének), udmurt népdalokat, továbbá a manysi Juvan Sesztalov, a finn Matti Rossi és Pentti Saaritsa írásait.

A *Napfél és Éjjél – Finnugor rokonaink népköltésze* (Magyar Helikon, 1972) című kötetben megjelenő, szebbnél szebb vogul (manysi), osztják (hanti), zürjén (komi), votják (udmurt), mordvin, cseremisiz (mari), lapp, izsór, vepsze, lív, észt, finn népköltéseket (medveénekeket, halász-, vadász- és pásztordalokat, rögtönzött dalokat, szent énekeket, hősi énekeket, népdalokat, varázsénekeket, népballadákat, bővülő énekeket, siratókat) eredeti szövegekből válogatta és fordította Képes Géza. Ugyancsak ő írt a kötethez értékes utószót, sőt kottákat és képeket is mellékel.

A *Sámándobok, szóljatok – Szibéria őslakosságának költésze* című kötet (válogatta és magyarázó szövegekkel ellátta: Köhalmi Katalin, Európa Kiadó,

1973) sok, alig ismert szibériai nép (pl. teleut, sór, hasz, tuva, jakut, burját, kamnigán, nanaj stb.) mellett az uráli nyelvcsaládhoz tartozó kamasszok, szőlőkupok, nyenyeczek, osztjákok, vogulok kincseiből ad ízelítőt Bede Anna fordításában. Az olvasót segíti a művek elé írt rövidke népismertető, illetve az első és utolsó oldalon látható egyedi megoldású térkép. E kötet napjainkban példa is lehet, amennyiben nem genealógiai, hanem areális alapon mutatja be az egyes népeket és irodalmukat.

A *Medveének – A keleti finnugor népek irodalmának kistükre* című világirodalom-történeti jelentőségű antológiában (szerkesztette: Domokos Péter, Európa Kiadó, 1975) szereplő művek nagy részét is íróink és költőink fordították: Ágh István, Bede Anna, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Devecseri Gábor, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Képes Géza, Kormos István, Kovács István, Makai Imre, Nagy László, Rab Zsuzsa, Simon István, Szabó Lőrinc, Tandori Dezső, Veress Miklós és Weöres Sándor. Rajtuk kívül mások is próbálkoztak műfordítással a kötetben: nyelvészek, irodalomtörténészek, néprajzosok – Schmidt Éva, H. Kiss Judit, Simoncsics Péter, P. Kelemen Angéla, Pusztay János, Domokos Péter, Szíj Enikő, Lázár Oszkár, Rédei Károly, Korenchy Éva, Gombár Endre, D. Máta Mária, Bereczki Gábor, Kardos László, Havas Ervin, Pap Éva, Katona Erzsébet –, vagyis mindazok, akik ismerték nyelvrokonaink nyelvét, életét, irodalmát, kultúráját, és tudtak oroszul. Hogy kik és mit fordítottak eredetiből, továbbá kik és mit a közvetítő (orosz) nyelvből, azt utólag nehezen lehet rekonstruálni. Igaz, a szerkesztő külön közli a fordítók (lásd fent) és a nyersfordítók (Bereczki Gábor, Domokos Péter, Honti László, Kálmán Béla, Korenchy Éva, Rédei Károly, Schmidt Éva, Simoncsics Péter) nevét. Megkérdeztem a kötet szerkesztőjét, hogy emlékszik-e arra, ki melyik nyelvből készített nyersfordítást. A következőket tudtam meg tőle: Bereczki Gábor mariból és mordvinból, Domokos Péter udmurtból, Honti László manysiból és hantiból, Kálmán Béla manysiból, Korenchy Éva és Rédei Károly komiból, Lázár Oszkár (az ő neve nem is szerepel a könyvben a nyersfordítók között) lappból, Pusztay János cseremiszből, nyenyecből és finnből, Schmidt Éva hantiból és manysiból, Simoncsics Péter pedig a szamojéd nyelvekből.

A kötetben az igazi értékes irodalmi művek mellett vannak irodalmi kezdemények, gyengébb próbálkozások is. Ma már több szerzőt és művet kiostálta

az idő, de a hetvenes évek politikai légkörét ismerve talán nem is csodálkozhatunk azon, hogy ezek is bekerültek a kötetbe. A csodálatosnál csodálatosabb sorok – például: „Nap jön a menny hajlatán, // arca nyíló tulipán, // ő legyen az én anyám, // ő legyen az én anyám. // Hold jön a menny hajlatán, // húzza fehér égi szán, // ő legyen az én apám, // ő legyen az én apám.” (A mari népköltés Weöres Sándor fordítása. In: *Medveének*, 1975: 655) – mellett előfordulnak az antológiában aktuálpolitikai mázzal leöntött silányságok is. Íme, erre is egy példa: „Az Auróra tűzjelére // A Téli Palota reng // Bolsevik a harcok hőse – // Porba dőlt a régi rend. // Így történt. A nép kezébe // vette sorsát, életét. // Lenin volt a nép vezére, // véle győzött s győz a nép.” (Ilja Vas: *1917 októbere*. Fordította: Képes Géza. In: *Medveének*, 1975: 386).

A *Hozott isten, holdacska! Finnugor varázsigék, imádságok, siratók* című kötetben (válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta, valamint a kötetet szerkesztette: Bereczki Gábor. Európa Kiadó, 1979) csak írók és költők fordítottak: Ágh István, Bella István, Illyés Gyula, Képes Géza, Rab Zsuzsa és Tandori Dezső. A könyv végén, a népenként, tudományos igényességgel készült jegyzetekben pontosan visszakereshető minden lefordított mű származási helye.

A *Leszállt a medve az égből (Vogul népköltészet)* című kötet (gyűjtötte: Reguly Antal, Munkácsi Bernát, Artturi Kannisto és Kálmán Béla; válogatta, a vogul nyersfordításokat készítette, szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta: Kálmán Béla, Európa Kiadó, 1980) csak manysi népköltészeti alkotásokat (teremtésmondákat, hősénekeket, istenidéző igéket és imákat, medveénekeket, medveünnepi színjátékokat, sorsénekeket, sirató énekeket, gyermekverseket, rögtönzéseket) tartalmaz sok-sok író, költő, nyelvész, tudós stb. – Ágh István, Bede Anna, Bella István, Boda István, Dalos György, Hoppál Mihály, Illyés Gyula, Jávor Jenő, Kálmán Béla, Képes Géza, Kiss Tamás, Nagy László, Niklai Ádám, Petri György, Péli Árpád, Pór Judit, Rab Zsuzsa, Schmidt Éva, Simon István, Tandori Dezső, Várkonyi Anikó és Weöres Sándor – fordításában. A kötet külön értéke, hogy a nyersfordító nevét is feltünteti. Ez is példa értékű lehet az utókor számára. A könyv érdekessége, hogy az illusztrációkat (vogul motívumokat) a nemzetközi hírű etnográfus, nyelvész, a hanti és manysi nyelvjárásokat ismerő/beszélő Schmidt Éva készítette.

A *Földisten lánykérőben – Finnugor mitológiai és történeti énekek* (válogatta, a jegyzeteket készítette,

az utószót írta és a kötetet szerkesztette: Bereczki Gábor, Európa Kiadó, 1982) csak Tandori Dezső fordításait tartalmazza. A jegyzetek itt is tudományos pontossággal készültek, így minden mű forráshelye visszakereshető.

Az *Aranylile mondja tavasszal* című kötetben (válogatta, szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta: Keresztes László, Európa Kiadó, 1983) Bede Anna nép- és műköltészeti fordításait csodálhatjuk meg. A külső és belső nevek „harca” itt is megfigyelhető: a kötet borítóján *Lapp költészet* alcím szerepel, az Utószó címe pedig így hangzik: *A számi (lapp) költészet*. E könyv külön értéke, hogy közli az énekesek és gyűjtők nevét, a művek eredeti címét, sőt az énekesek, a gyűjtők és a költők életrajzi adatait, továbbá a versek forrásjegyzékét is. Ezen értékek közül külön kiemelném a művek eredeti címének feltüntetését a későbbi azonosíthatóság érdekében. Azt tapasztaltam, hogy a fordítók által adott címek több esetben eltérnek az eredeti címektől, ami nehezítheti a művek visszakereshetőségét. Arra is volt példa, hogy a magyar költők és írók inkább átköltötték, és nem lefordították a szövegeket. Előfordult, hogy az eredeti cím megadása nélkül, az átköltött szövegek alapján nem tudtam azonosítani egy-egy verset.

A *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák I–II.* (válogatta, szerkesztette, az előszót, a portrékat és a jegyzeteket írta: Domokos Péter, Móra Kiadó, 1984) finn, karjalai, inkeri, vepsze, vót, lív, észti, lapp, mordvin, cseremiszi, votják, permjaki, zürjén, vogul, osztjaki, nyenyec, enyec, nganaszan, szölkup és magyar regéket, mondákat tartalmaz. A műfordítók köre változatlan (írók, költők, tudósok, tanárok, stb.), de a névsor bővült: Bán Aladár, Bede Anna, Bereczki Gábor, Csepregi Márta, Domokos Péter, Dugántsy Mária, H. Laborc Júlia, Képes Géza, P. Kelemen Angéla, H. Kiss Judit, Kovács István, Kubinyi Kata, Pusztay János, Rab Zsuzsa, Rácz István, Simoncsics Péter, Schmidt Éva, Szij Enikő, Szopori Nagy Lajos, Vaszolyi Erik, Vikár Béla és Zempléni Árpád. Az egyes népek irodalmát bemutató fejezetek előtt rövidebb-hosszabb népismertetőket találunk irodalomjegyzékkel. Az itt felsorolt irodalmak az adott nép nyelvvel, életével vagy irodalmával kapcsolatosak. Az egyes népek irodalmát bemutató fejezetek után a források, majd az igen tartalmas jegyzetek szerepelnek. A forrásjegyzékből az kiderül, hogy eredetiből és közvetítő nyelvből is készültek fordítások, de az nem, hogy ki melyikből fordított, ezek arányára inkább csak kö-

vetkeztetni tudunk. Mindenesetre örülnünk kell, hogy az orosz nyelvű források mellett szerepel például Schmidt Éva kéziratos vogul (II. kötet: 79) és osztjaki gyűjtése (II. kötet: 182), Rédei Károly (1932–2008) *Nord-ostjakische Texte (kazym Dialekt) mit Skizze der Grammatik*-ja (uo.), H. Paasonen *Südostjakische Textsammlungen*-je (uo.), Oscar Loorits (1900–1961) *Valik liivi muistendeid*-je (I. kötet: 158), Otto Donner (1888–1935) *Lieder der Lappen*-je (I. kötet: 251) vagy a *Komi-permjacköj narodnoj usztnöj poetyicseszkoj tvorcseszto* (I. kötet: 431) stb. is. A kötetben található fekete-fehér fotókat nem kisebb személyiségek készítették, mint Kai Donner (1888–1935), Gönyey Sándor (1886–1963), Artturi Kannisto (1874–1943) és Uuno Taavi Sirelius (1872–1929). A könyvből a zürjén apától és nyenyec anyától született Konsztantyin Pankov (1910–1941) festőművész alkotásai láthatók. A *Medvéekkel* együtt e kötet is példa lehet arra, hogy a másodlagos szövegek (fotók, illusztrációk stb.) milyen jelentéspulzusokkal gazdagíthatják az elsődleges szövegek által hordozott jelentéseket, ezzel segítve a művek be- és elfogadását, nagyobb kulturális, művelődéstörténeti kontextusokba helyezését.

Megjelent magyar nyelven egy mordvin eposz is, a *Szijaszar* (összeállította: Vaszilij K. Radajev, fordította: Bede Anna, szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta: Domokos Péter, Európa Kiadó, 1984). A könyvből kimaradt, de Domokos Pétertől tudom, hogy a nyersfordítást Dugántsy Mária készítette.

A *Népek meséi* sorozatban mind az Európa Kiadó, mind a Móra Ferenc Kiadó számos finnugor mesekönyvet jelentetett meg. Ezek felsorolásától eltekintek, mert az interneten a teljes lista visszakereshető.

Műköltészeti antológiákat alig találni. Egyre rábukkantam; a címe: *Forrás. Mari írók elbeszélései* (szerkesztette: Hangay Sándor, Kossuth Kiadó, 1963). Csak az olvassa el, aki tolerálni tudja a szocialista realizmus „gyöngyszemeit”.

A finnugor köteteken kívül más, vegyes típusú antológiákban is jelentek meg szórványosan az uráli szerzők közül. Például az *Ablak a tavaszi térre. Mai szovjet költők* (szerkesztette: Kormos István, Kozmosz Könyvek, 1975), *A végtelenség szomja. 60 év a szovjet költészetből* (szerkesztette: Rab Zsuzsa, Kozmosz Könyvek, 1977), a *Csillagok órája* (szerkesztette: Misléy Pál, Európa Kiadó, 1980) és a *Mindenkori emberek* (szerkesztette: Sík Csaba, Magvető Kiadó, 1977) című kötetekben. A fordítók közt a korábbiaknál kívül Kiss Dénes neve tűnik fel.

E könyvek kapcsán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az alcímszerű kiegészítések nagymértékben segíthetik az olvasókat a művek térbeli és időbeli elhelyezésében, továbbá a saját ismereteikbe való beszerkesztésben.

Megemlítendő még Buda Ferenc vállalkozása, a *Varázsének. Műfordítások a török, mordvin, lapp, finn, mari népköltészetből* (Bács-Kiskun Megyei Tanács, Kecskemét, 1973), amely szintén vegyes típusú kötet.

Nyelvrokonaink műköltészetéből – a finnek és észtek kivételével – először irodalmi és kulturális folyóiratokban alkalomszerűen és szórványosan kaptunk ízelítőt. Például a Nagyvilág 1959/11. száma közölt elsőként Sesztalov-verseket Képes Géza fordításában. Később a különböző folyóiratok tematikus számokat jelentettek meg a finnugor irodalmakból. Ilyenek voltak még: a Kortárs, 1971/6., a Tiszatáj 1972/2. Ez utóbbi az első teljességre törekvő válogatás Domokos Péter előtanulmányával. Hiteles és pontos összeállításnak tekinthető. Minden esetben megnevezi a nyersfordítót és a műfordítót. Rövid életrajzi ismertetőt ad az egyes szerzőkről. A külső népvételt zárójelben követi a belső név.

Ezt követően az alábbi tematikus számok jelentek meg: a Nagyvilág, 1975/4., 9., a Szovjet Irodalom 1975/6., 1976/12., 1978/3., 1980/8., 1980/10., 1982/9., 1982/10., 1984/8., 1987/6., 1990/6., az Alföld 1980/8., Híd, 1984/ 9., az Új Auróra 1983/2. száma. E folyóiratokban újabb fordítók mutatkoztak be: Kereszti Ferenc, Salamon Ágnes, Vándor Anna, Varga Zsuzsanna, Mezey Katalin, Árvay János.

Műfordítások a rendszerváltástól napjainkig

Amikor még kő volt a kő, és virág volt a virág, csak az idő rostált. Kihullajtott minden értéktelent. Az időrosta-lyukakat azonban átszabta a pénz, a politika, a hatalom világollója. Az idő rostája egyre megbízhatatlanabb. Az értékes is kieshet rajta. Pontosabban sok értékes kiesett már a rosta likán. Ez történt Magyarországon a finnugor irodalmakkal is: a rendszerváltás után minden gyanús lett, ami a volt Szovjetunió területéről érkezett hozzánk. Ám azért születtek „nagy dolgok” a rendszerváltás után is.

1. Antológiák

A Megyek élő testvéremhez. Finnugor költők antológiája (szerkesztette és az előszót írta: Koczás Sándor, Magyar Írószövetség, 1993) című háromnyelvű (az illető nép anyanyelve–orosz–magyar) kötet az

Egerben megrendezett III. Finnugor Írókongresszus alkalmából jelent meg. Részben utánközléseket, részben friss fordításokat tartalmaz Ágh István, Bede Anna, Bella István, Gombár Endre, Képes Géza, Rab Zsuzsa és Veress Miklós tollából. A népnevek felsorolása is jelzi a rendszerváltást: a belső nevükön (ahogyan saját magukat hívják) említik őket először, és külső nevük (ahogyan mások hívják őket) csak zárójelben szerepel: manysi (vogul), hanti (osztják), nyenyec (jurák-szamojéd), komi (komi-zürjén), udmurt (votják), mari (cseremis), mordvin (erza és moksa), inkeri, vót, vepsze, liv, lapp (itt még nem szerepel a számi elnevezés), karjalai finn, finn és észt. Újdonság, hogy a kötet végén magyar költők (Ágh István, Bede Anna, Bella István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Fodor András, Kányádi Sándor, Lakatos István, Máté Imre, Rab Zsuzsa és Tornai József) versei is szerepelnek magyarul és oroszul. A kötet háromnyelvűsége önmagában érték. Sajnos a szerzőkről semmilyen adat nem szerepel; ismeretlen marad a művek származási helye, sőt, az sem derül ki, hogy a fordítók miből dolgoztak: eredetiből, nyersfordításból vagy a közvetítő nyelvből. Ezek okaira részben magyarázatot adnak a szerkesztői megjegyzések. Azt sajnálom, hogy Domokos Péter neve kimaradt, pedig nélküle nem állt volna össze ez a kötet sem.

A Hét határon hallik húros daru hangja. – Morzsák az uráli nyelvcsaládhoz tartozó népek irodalmából és életéről (szerkesztette: Nagy Katalin, Faunus, 1994) című antológia a szerkesztő magánhíteléből, illetve a Faunus Kft. nagylelkű támogatásával látott napvilágot, ami sokat elárul a rendszerváltás utáni könyvkiadói állapotokról. A könyv azoknak készült, akik irodalmi műsorral akarják megünnepelni a rokon népek napját – melyet a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Magyar–Finn Vegyes Bizottsága magyar albizottságának kezdeményezésére a Reguly Társaság élesztett újjá 1991-ben –, de környezetükben nem jutnak hozzá a korábban megjelent finnugor antológiákhoz. Újdonság az is, hogy a könyvben nemcsak nép- és műköltészeti szemelvényeket talál az olvasó, hanem az egyes nép és/vagy költő, író és/vagy mű megértését segítő néprajzi, műfaji, mitológiai, irodalomelméleti stb. tanulmányt, illetve tanulmányrészletet is. A kötet nagyrészt utánközléseket tartalmaz néhány új fordítással. A műfordítók között a korábban már felsoroltakon kívül „új” neveket is találunk: Árvay János, Bán Aladár, Enyedi György, Gulya János, Nagy Katalin és Szentmihályi Szabó

Péter. A tanulmány szerzők: Artturi Kannisto, Munkácsi Bernát, Lükő Gábor, Képes Géza; Berze Nagy János, Grigorij Novickij, G. Savrov; Krohn Gyula; V. Litkin; Toivo Lyy, Vaszilij Pulkin, Anatolij Petuhov; Bodor Pál; Sulo Haltsonen; Keresztes László; Németh Imre; Hajdú Péter; Bokor Gabriella; Hubay Miklós; Karin Mark.

A Littera Nova adta ki 1996-ban a *Hú-Péri-Hú Öreg. Vogul és osztják teremtésének, sorsának és medvének* című kötetet, amely Bella István Munkácsi Bernát nyomán készült műfordításait tartalmazza.

A *Dalom, dalom, hej! Regém, regém, haj! Szöveggyűjtemény vers- és prózamondóknak a rokon népek irodalmából* című antológiára (válogatta és szerkesztette: Fehérváry Győző és Nagy Katalin, Magyar Versmondásért Alapítvány, Budapest, 2004) tíz évet vártunk. A kötet alcíme sejteti, hogy ez is célközönségnek készült: elsősorban azoknak, akik szeretnének részt venni a kétévente megrendezésre kerülő *rokon népek költészete fesztiválon* (hagyományos nevén országos vers- és prózamondó versenyen). E könyv az észet, a finn és a többi nyelvrokonunk nép- és műköltészetét reprezentálja líra és epika bontásban. A szövegválasztás fő szempontja a mondhatóság volt. Az antológia ötvennyolc fordító – Ágh István, Bede Anna, Beke Ödön, Bereczki Gábor, Buda Ferenc, Csepregi Márta, Csoóri Sándor, Devecseri Gábor, Domokos Péter, Enyedi György, Fábrián László, Fehérváry Győző, Fodor András, Gombár Endre, Gulya János, Illyés Gyula, Janurik Tamás, Jávorszky Béla, Jékely Zoltán, Kálmán Béla, Kányádi Sándor, Képes Géza, Kiss Antal, H. Kiss Judit, Kormos István, Kosztolányi Dezső, Kovács István, Kőháti Zsolt, H. Laborecz Júlia, Lászlóffy Aladár, Makai Imre, Mizser Lajos, Munkácsi Bernát, Nagy Gábor, Nagy Katalin, Nagy László, Pap Éva, Pápay József, Péli Árpád, Popini Albert, Pusztay János, Rab Zsuzsa, Rácz István, Rózsa Endre, N. Sebestyén Irén, Simon István, Simoncsics Péter, Sirató Ildikó, Szabó Lőrinc, Szij Enikő, Szopori Nagy Lajos, Tamás Ildikó, Tandori Dezső, Tornai József, Vászolyi Erik, Veress Miklós, Weöres Sándor, Zalavári Anikó – munkájából állt össze. A kötet végén a szerzők névsora, a forrásjegyzék és az illusztrációk jegyzéke található.

A *Repülés a mélybe* című antológiában (az előszót Kiss Anna írta; fordította, válogatta és szerkesztette Nagy Katalin, Magyar Versmondásért Alapítvány, 2006) hanti, komi, lapp, manysi, mari, udmurt és vepsze kortárs novellák olvashatók. A kötet a XXI.

században felerősödő, felgyorsuló nyelv-, kultúra- és identitásvesztés fájdalmas tényének, a személyiség szétesésének, fizikai és erkölcsi haldoklásának irodalomba emelt koncentrátuma. A vájt fülű olvasóknak előre jelzi: a társadalmi kataklizmák szétfeszítették a műfaji határokat, át- és felülírták/írják a műfaji struktúrákat, az irodalomról való eddigi gondolkodásunkat, ízlésvilágunkat, sőt, az irodalomkutatáshoz való korábbi viszonyunkat.

2. Folyóiratok

A rendszerváltás után több (finnugor irodalmakat is publikáló) folyóirat megszűnt (pl. Szovjet Irodalom), vagy átalakult a profilja, de sok új is létrejött. Sajnos, az utóbbi időben a folyóirat-szerkesztőségek is hátat fordítottak a kisebb uráli irodalmaknak. (Tudomásom szerint a Nagyvilág – mint világirodalmi folyóirat – például több évtizede egyetlen sort sem jelentetett meg e kis népek irodalmából.) Persze kivétel is akad. A Versmondó, a Magyar Napló, a Napút, a Finnugor Világ (a Reguly Társaság Értesítője) gyakrabban, a Parnasszus ritkábban közöl fordításokat, recenziókat, tanulmányokat. Sőt, a Magyar Napló hagyományt teremtett azzal, hogy az írókongresszusok tiszteletére ún. finnugor számot jelentet meg. (Például: 2002/XIV/1., 2002/XIV/8., 2003/XV/4., 2003/XV/6., 2006/XVIII/9., 2008/XX/7., 2010/XXII/8. szám). A Finnugor Világ pedig műfordítói versenyeket is hirdet, beszámol különböző – a finnugor irodalmakhoz kapcsolódó – versenyekről, pályázatokról (pl. rokon népek költészete fesztivál, rajzpályázatok stb.). A „régii” fordítók (Bede Anna, Bereczki Gábor, Buda Ferenc, Csepregi Márta, Kányádi Sándor, Képes Géza, Lászlóffy Aladár, Nagy Katalin, Péli Árpád, Vándor Anna stb.) mellett újak (fiatal egyetemi hallgatók vagy doktoranduszok, kutatók) is bemutatkozhattak/bemutakozhatnak a fenti lapok hasábjain (Dyekiss Virág, Ekler Andrea, Gulyás Nikoletta, Kis Melinda, Rezessy Anna, Sándorfi Veronika, Rusvai Julianna, Tamás Ildikó, Tillinger Gábor, Lelkes Réka, Bolotova Natalia, Niedetzky Gabriella, Horváth Csilla, Vaspál Veronika, Berecz Barbara, Asztalos Erika stb.). Reménységgel tölt el, hogy az újak között két fiatal tehetséges költő is akad Nagy Gábor és Szentmártoni János személyében.

3. Önálló kötetek

A volt Szovjetunió területén élő nyelvrokonaink közül (kivételesen a finnek és az észtek) Magyarországon 1998-ig csak Juvan Sesztalov manysi írónak, költő-

nek jelentek meg önálló kötetei: *Kék vándorutak* (fordította és az utószót írta: Gulya János; a verseket fordította: Képes Géza, Európa Kiadó, 1969), *Amikor a nap ringatott* (fordította és a bevezetőt írta: Rab Zsuzsa, Magvető Kiadó, 1975), *Julianus rám talált* (fordította, válogatta, szerkesztette: Bede Anna; utószó: Schmidt Éva, Kozmosz Könyvek, 1985), *Medve-ünnep közeledik* (fordította: Bede Anna. Móra [Budapest] – Kárpáti [Uzsgorod] – Madách [Pozsony] Kiadó, 1986). A rendszerváltás utáni kétnyelvű kötetek sorát is Juvan Sesztalov nyitotta meg a *Torum tudata, a természet tudata – a megmentés útja. Сознание торума, сознание природы путь спасения* (fordította: Bede Anna és Somogyi László, Generals, 1997) című kötetével.

1998 fordulatot hozott: újabb két (hanti) szerző önálló kötete jelent meg magyarul: Maria Vagatova: *A kis tundrai ember* (fordította: Nagy Katalin, jegyzetekkel ellátta: Schmidt Éva, utószó: Nagy Katalin, Larus, 1998) és Jeremej Ajpin: *A hamvadó tűznél* (fordította: Nagy Katalin, utószó: Domokos Péter, Larus, 1998) című könyve. Ezeket követően folyamatosan jelentek és jelennek meg a különböző egy- és kétnyelvű kötetek.

A teljesség igénye nélkül: Csepregi Márta: *Szurguti osztják chrestomathia* (JATE Finnugor Tanszék, Szeged, 1998); Vaszilij Radajev: *Ének Tyustya fejedelméről. Mordvin epikus költemény* (Balassi Kiadó, 1999); Andrej Tarhanov: *Pogány gyalogút* (fordította: Bede Anna, előszó: Nagy Katalin, Ethnica, Debrecen, 2000); Tatjana Moldanova (hanti): *A malangi Anna Középső Világ-beli élete. A civilizáció érintései. Két hanti kisregény* (előszó: Csepregi Márta, fordította, szerkesztette, a jegyzeteket készítette: Nagy Katalin, Magyar Versmondásért Alapítvány, 2000); *Mentem eprészni erdőre, áfonyázni rengetegbe / Läksin poulahan metsälle, muulle maalle mustikalle – karjalai, inkeri és finn balladák* (a többnyelvű kötetet válogatta és szerkesztette: Pusztay János, Kádár György, Jaakko Kellosalo, Eija Kukkurainen és Tumo Leisö, fordította: Sente Imre, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2000); Pet Persut: *Hangyalagzi* (a magyar–hegyi cseremisiz kétnyelvű kötetet fordította és szerkesztette: Pusztay János, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2001); Jeremej Ajpin: *Szűzanya a véres havon* (fordította: Nagy Katalin, utószó: Domokos Péter, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2003); Gerd Kuzebaj (udmurt): *Lépcsők* (a kötetet összeállította és a bevezetést írta:

Domokos Péter, utószó: Kányádi Sándor, fordítók: Bede Anna, Bella István, Buda Ferenc, Domokos Péter, Dyekiss Virág, Gerd Kuzebaj, Hidas Antal, Katona Erzsébet, Kányádi Sándor, Képes Géza, Kiss Antal, Kovács István, Kozmács István, Lászlóffy Aladár, Makai Imre, Molnár Szilvia, Nagy László, Oláh János, Rab Zsuzsa, Simon István, Uvarov, Anatolij, Numi-Tórem Finnugor Alapítvány, 2004); Vjacseszlav Ar-Szergi: *Lepkelelkek* (fordította és az előszót írta: Kozmács István, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2005); Asalcsi Oki: *Miért hallgat az udmurt nő? / Малы шыш улэ удмурт нылкышно?* (a magyar–udmurt kétnyelvű kötet összeállította, az előszót írta: Domokos Péter; Asalcsi Oki udmurt nyelvű verseit Galina Lesznyikova és Aljona Rogyionova közreműködésével magyarra ültette: Dyekiss Virág, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2004); Jurij Vella (nyenyec): *Fehér kiáltások* (válogatta, szerkesztette, az előszót írta és fordította: Pusztay János, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2004); *Berkenyekoszorú/Пизелонь каумаз. Válogatás a legújabb mordvin lírából* (válogatta és az életrajzi jegyzeteket készítette: Valentyina Misanyina; a magyar–mordvin [erza és moksa] kétnyelvű kötetet fordította: Fábián László és Pusztay János, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2006); *Ahogy tudok, dalolgotok/ Kui ma muoštub, nei ma lōlab. Lív dalok és közmondások* (válogatta és fordította: Pusztay János, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2006); Jeremej Ajpin: *A hantik, avagy a Hajnalcsillag* (a hanti regényt fordította, szerkesztette, a jegyzeteket készítette: Nagy Katalin, Magyar Versmondásért Alapítvány, 2008); Svetlana Ginyiszlamova: *Vízcsépp / Bumcam* (a kétnyelvű kötetet Nagy Katalin fordította, nyersfordítások: Bíró Bernadett, Gaborják Ádám, Horváth Csilla, Sipőcz Katalin, Szilágyi Edit, Susanna Virtanen, jegyzetek: Nagy Katalin és Sipőcz Katalin, szójegyzék: Bíró Bernadett és Sipőcz Katalin, szerkesztette: Sipőcz Katalin, Szegedi Egyetemi Kiadó, 2008); *Nadii Mus: Meztélláb* (a négy nyelvű [mordvin, német, francia és magyar] kötet magyar fordításait Pusztay János készítette; a CD-mellékleten a költő hangján hallhatók a versek; LiteratUral, Minoritates mundi, Badacsonytomaj, 2009); *Búzavirágok közt alszom el / Пöлөзнича пөвстын.* (a magyar–komi kétnyelvű kötetet válogatta, szerkesztette és fordította: Tillinger Gábor, Minoritates mundi – Literatura, Szombathely, 2010); Albertina Ivanovna: *Szonáta szólóhegedűre*

(a mari–német–francia–magyar négy nyelvű kötetet Puszta János szerkesztette, magyarra Fábrián László fordította, LiteratUral, Minoritas mundi, Badacsonytomaj, 2010); *Öregasszony a Holdon. Lappföldi mesék* (fordította: Tillinger Gábor, Cédus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, 2010); Nikolai Abramov: *Kétszer harminchárom/Kahtišti koumekümne koume* (az előszót írta: Iancu Laura, a nyersfordítást készítette: Natalia Bolotova, az utószót írta és fordította: Nagy Katalin, Méry Ratio Kiadó és a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete – Pytheas Kiadó és Nyomda, 2010); Guljajeva, Ljudmila – Sztarceva, Ljubov: *Jön a tavasz esve-keve / Усяло-локто тулыс (A szív földrajza című előszót írta: Turczi István, A lélek tér-idő körei című utószót írta és a magyar–komi-permják kétnyelvű kötetet fordította: Nagy Katalin, nyersfordító, komi-permják szakértő: Larisza Ponomarjova, Méry Ratio Kiadó – Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete – Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest, 2011); *Dorvizsi. Ének az udmurt hősookról* (szerkesztette: Halák Emese, fordította: Dyekiss Virág és Rodionova Jelena, Budapest, L'Harmattan, 2012); Sztvetlana Grigorjeva: *Lajel, avagy ahol nem alszanak a Targiltisek* (az előszót írta: László Noémi, fordította: Nagy Katalin, Napkút Kiadó, Budapest, 2013); Nyina Obrezkova: *Hársfa* (fordította: Tillinger Gábor. NH-Collegium Fenno-Ugricum, LiteratUral. Badacsonytördemic, 2015); Jeremej Ajpin: *Az első földet kerestükben.* (fordította: Nagy Katalin, utószó: Nanovszky György, 2015).*

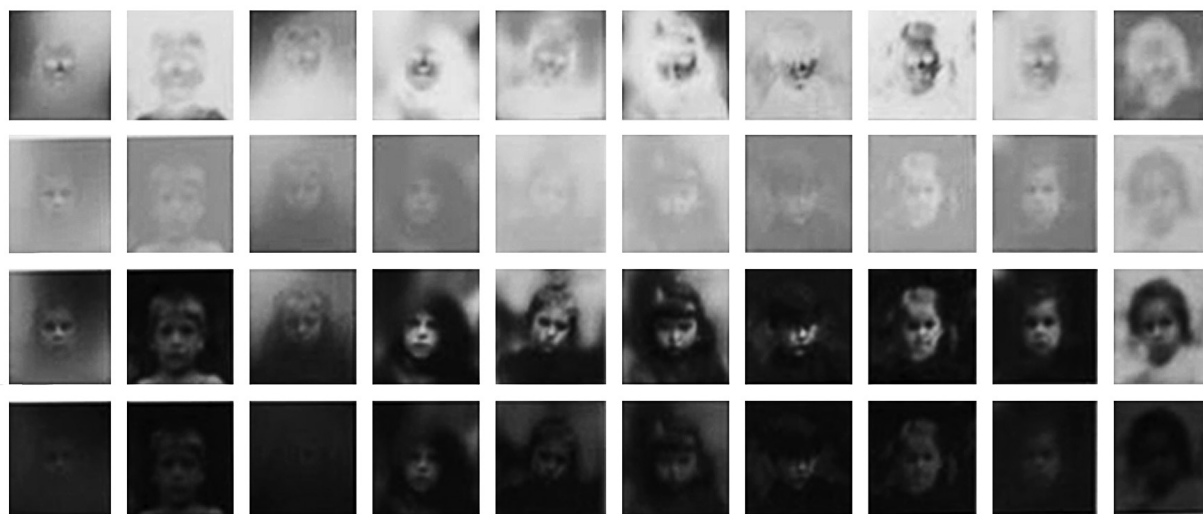
*

A fentiek alapján megállapítható, hogy korábban főként írók és költők fordították az uráli irodalmakat.

Tőlük azonban nem lehetett/nem lehet elvárni e kis népek nyelvének ismeretét, ezért legtöbbjük nyersfordításból dolgozott/dolgozik – ha mód adódott/adódik – a nyersfordítóval és/vagy a szerzővel szorosan együttműködve. Napjainkban a szerzők jelentős része kétnyelvű, és különböző okok miatt inkább oroszul ír, így a fordítónak gyakorta „csak” oroszul kell tudnia ahhoz, hogy eredetiből fordítson. Örvedetes, hogy nálunk az utóbbi időben megnőtt az ezeket a kis nyelveket ismerők, így az eredeti nyelvből való fordítások száma is. Igaz, ők egyetemi hallgatók, doktoranduszok, vagyis nem írók és költők. Megvetés, elutasítás helyett azonban segítségre lenne szükségük a profik részéről, hiszen missziót töltenek be: nélkülük nem hallana, nem tudna ezekről a népekről, nyelvekről, irodalmakról a világ. Ők tehát eredetiből fordítanak. Ennek az az ára, hogy a fordítások egy része megmarad a nyersfordítás szintjén, kevésszer kerekedik belőlük igazi műfordítás.

*

A tények és adatok önmagukért beszélnek. Örvedetesnek tartanám, ha a fent leírtak ismeretében a magyar írók és költők újból hallatnák a hangjukat, ha kicsit jobb szívvel viseltetnének az uráli irodalmak iránt, és műfordításaikkal, építő kritikáikkal, nagylelkű odafordulásaikkal segítenék e fiatal, kialakulófélben lévő, anyaország nélküli, hátrányos és veszélyeztetett helyzetű irodalmak erősödését. Hogy azoknak is ragyogjon a Nap arca, azoknak is csillogjon a Hold arca, akiket az idő – a pénz-politika-hatalom világollójával összevissza lyuggatott – rostáján kihullajtottak. Hogy egy igazságosabb időrostán fennmaradjanak. Örökre.

Hegedűs 2 László: 40NEGYVEN